

УДК 159.923.3

В. Семіченко, д-р психол. наук, проф.
 Університет сучасних знань, Київ
 А. Чумак, студ.
 Університет сучасних знань, Київ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ КРИЗИ

У статті розглядаються тенденції розвитку ціннісних орієнтацій студентів в умовах активних соціально-політичних змін. На основі методу незакінчених речень з наступним контент-аналізом виявляються ставлення студентів до актуальних складових їх життєдіяльності. Порівнюється відповіді, які надавали студенти в умовах мирного стану суспільства (2012, 2013 рр.) та в умовах кризи (2014 р.).

Ключові слова: студентська молодь, ціннісні орієнтації, кризовий стан суспільства, ставлення молоді до суспільства, держави, вищої освіти, освітніх інновацій, професії, наявність життєвих ідеалів.

Проблеми визначення ціннісних орієнтацій присвячені численні дослідження. Наявність чіткої системи цінностей вважається невід'ємною складовою суб'єктності людини [1], ядром особистості [2; 3; 4; 7; 15]. Є значна кількість досліджень, присвячених питанням впливу цінностей на регуляцію поведінки людини [10; 11], питанням інтеріоризації соціальних норм [5; 6; 12], цінностям освіти і виховання [8], питанням розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді [9; 13; 14]. Разом з тим динаміка суспільних змін сьогодні настільки швидка, що виникає важливе питання – простежувати вплив суспільних подій на трансформацію системи цінностей і життєвих орієнтацій його громадян. Особливо це стосується молоді, на яку фактично покладається обов'язок втілення актуальних цінностей у життя суспільства.

Метою даної статті є розкриття тенденцій становлення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді.

Для визначення ставлень студентської молоді до держави, оцінки нею свого місця в суспільстві та ін. протягом трьох років (2012–2013 рр.) було проведено відповідне дослідження. В якості респондентів виступили студенти вищих навчальних закладів м. Києва (гуманітарний профіль підготовки). Нас цікавили як загальні тенденції розвитку ціннісних орієнтацій, так те, чи відбуваються якісь зміни з роками. В якості методичної бази дослідження було визначено метод незакінчених речень. При цьому виникла можливість прослідкувати вплив соціально-політичних ситуацій в країні на відповідну динаміку, адже опитування студентів у 2012–2013 р. проводилось в умовах мирного суспільства, у 2014 р. – в умовах кризи.

Розглянемо отримані дані за кожною позицією, розподіливши їх за узагальненими смисловими блоками. В якості прикладів наводяться дослідні висловлювання студентів.

Перший блок стосувався думок студентів щодо молоді та її стосунків з державою. У першому завданні пропонувалось доповнити фразу "Сучасна молодь...". Наведемо приклади отриманих відповідей: "...це ми"; "дуже пасивна, не має амбіцій"; "прагне лише розважатись"; "не вміє цінувати те, що має, забагато скаржитьсь, робить щось, бо "модно"; "втрачає життєві цінності та традиції"; "всебічно розвинена"; "майбутнє держави"; "успішна і талановита"; "дуже розбещена"; "активна та прогресивна"; "ділиться на два типи: ті, які нічого не хочуть, з багатих сімей, в них і так все буде, і ті, хто самі досягають цілей"; "відображення майбутнього країни, прагнень і досягнень прогресу, нові сторінки у розвитку суспільства"; "це перспективне покоління, яке розвиватиме державу", та ін.

Отримані варіанти відповідей були розділені на такі категорії:

1. Відповіді, які фіксують позитивні якості сучасної молоді: "інтелектуально розвинена", "має багато можливостей", "це майбутнє нашої держави, її нарідний камінь", "люди, які мають бажання розвиватись задля свого майбутнього", "дуже активна та енергійна"; "надія

нашої країни"; "сміливіша, активніша, ініціативніша, аніж минулі покоління".

2. Відповіді, що містять негативну оцінку сучасної молоді: "безграмотно пише", "дуже ледача, немотивована"; "зациклена на матеріальних цінностях", "не дуже освічена", "індиферентна", "не має цінностей", "замало читає", "занадто заангажована корупцією, соціальною нестабільністю та політичною ситуацією", "не має бажання дорослішати".

3. Відповіді, що містять нейтральну оцінку: "незахищена"; "має визначитися із своєю метою"; "інформаційно скерована", "дуже відрізняється від молоді за радянських часів", "навчається, працює, крутиться як може".

4. Відповіді, що містять амбівалентну оцінку – водночас і позитив, і негатив: "дуже багато хоче від життя, але не завжди щось робить, щоб цього досягти"; "має багато виборів, але часто просто не хоче обирати".

5. Відповіді, що звинувачують зовнішні обставини у проблемах сучасної молоді: "дуже залежить від інформаційних технологій", "позбавлена державної підтримки".

У 2012 р. відповіді студентів розподілились таким чином: позитивні відповіді – 44,4 %, негативні – 28,9 %, амбівалентні – 11,1 %, нейтральні – 15,6 %.

У 2013 р. позитивні відповіді склали 22,2 %, негативні – 44,5 %, нейтральні – 11,2 %. Відсутні амбівалентні висловлювання, але з'явилися зовнішньозвинувачувальні відповіді – 11,2 %.

У 2014 р.: позитивні відповіді – 20,0 %, негативні – 60,0 %, амбівалентних відповідей не виявлено, нейтральні – 20,0 %.

Отже, явно простежується тенденція посилення критичної оцінки студентами сучасної молоді, незважаючи на те, що вони самі є її часткою. Але чи переносять ці оцінки на самих себе – відповідь на це дозволяло виявити наступне речення: "Сучасний студент...".

Розподіл відповідей здійснювався за такими ж категоріями, що у попередньому випадку:

1. Відповіді, що містять позитивну оцінку: "це досить різнобічна особистість у якій є бажання навчатися і дізнаватися щось нове і цікаве"; "весела людина, в якій купа проблем, але вона не падає духом"; "еліта молоді"; "розумна, творча і цілеспрямована людина з широкими життєвими перспективами і цілями", "це джерело інновацій та ініціатив", "багатогранно розвинена особистість", "намагається вибороти право отримати достойне робоче місце", "вміє викручуватись з будь-яких ситуацій"; "значно швидче дорослішає, ніж минуле покоління".

2. Відповіді, що містять негативну оцінку: "часто безвідповідальна людина, що не сприймає серйозно життя"; "ледача істота, яка хоче мати диплом"; "заклопотаний, втомлений і розчарований у сучасній системі освіти і викладачах", "неосвічений", "звук, що гроші вирішують усе"; займається зовнішністю більше, ніж інтелектом".

3. Відповіді, що містять нейтральну оцінку самого студентства: "людина, яка зовсім не має вільного часу"; "людина, що навчається у вищому навчальному закла-

ді", "це я", "це людина, яка прагне знань, щоб заробляти гроші", "багато часу втрачає на інтернет", "на іспити згадає те, про що ніколи не знав", насолоджується життям, попри навантаження у навчанні".

4. Відповіді, що містять амбівалентну оцінку – водночас і позитив, і негатив: "спочатку натхнення, а згодом позбавлення крил створенням хибних цінностей". "людина, яка має багато можливостей та відсутність бажання навчатися", "не бажає вчитися, а хоче працювати".

5. Відповіді, що характеризують вплив на студента певних обставин: "жертва освітніх недоліків", "предоставлений сам собі", "має багато труднощів з працевлаштуванням", "не відчує, що комусь потрібен".

У 2012 р. позитивні оцінки надали 40,0 % учасників, негативні – 26,6 %, амбівалентні – 6,7 %, нейтральні – 20,0 %, посилення на зовнішні обставини – 6,7 % учасників.

У 2013 р. відповіді розподілились однаково (по 22,2 %) за всіма основними позиціями (негативні, позитивні, амбівалентні, нейтральні оцінки), лише за позицією "зовнішні обставини" вони дещо зросли (11,2 %).

У 2014 р.: позитивні оцінки – 40,0 %, негативні – 20,0 %, нейтральні – 30,0 %, посилення на зовнішні обставини – 10,0 %.

Отже, результати опитування, проведеного в "мирний" період, свідчать, що відбувалося помітне зниження позитивних оцінок, дещо знизилася і кількість негативних оцінок. Але зросла кількість амбівалентних оцінок і уваги до причин, що заважають студентам. Отже, увага студентів дещо змістилась з одногозначного оцінювання на всебічний аналіз ситуації і визначення причин недоліків сучасного студентства, хоча ця тенденція є поки що слабкою. В умовах же суспільної кризи помітно підвищилася доля позитивних оцінок і нейтральних, водночас зменшився ступінь незадоволення позицією студентства.

Наступне завдання передбачало оцінку студентами сучасного суспільства. Отримані такі категорії відповідей:

1. Відповіді, що містять позитивну оцінку суспільства: "стрімко розвивається"; "співоче"; "руйнує стереотипи", "яке бажає справедливості", "має тенденцію до швидкого прогресу", "має динамічну соціальну структуру, високу схильність до інновацій і відкриттів", "рухається вперед".

2. Відповіді, що містять негативну оцінку: "думає лише про матеріальні цінності"; "стало дуже жорстоким і егоїстичним"; "дуже часто дивує мене своїм менталітетом, з кожним роком люди стають все зліше, брутальніше, всім не все начхати, але є і добрі люди, але поки що їх дуже мало"; "не є досконалим і таким ніколи не стане", "позбавлене активної громадянської позиції", "безініціативне, пасивне", "байдуже до чужої долі", "диктує правила виживання", "залишає бажати кращого", "не вбачає потреби у підтримці одне одного", "може легко самознищитись", "хворе", "суспільство, що втрачає найцінніші людські духовні надбання", "розвивається за протилежними законами", "стає злим та неспівчутливим".

3. Відповіді, що містять нейтральну оцінку: "сукупність усіх форм об'єднання людей з відповідною формою соціальних відносин", "діти, молодь, старше покоління", "вимагає професіоналізму та спонтанності", "дуже змінилось", "потребує змін".

4. Відповіді, що містять амбівалентну оцінку – водночас і позитив, і негатив ("прагне кращого майбутнього, але нічого не робить для цього"; "має багато бажань, але обмежені можливості", "розвивається за протилежними законами").

5. Відповіді, що фіксують проблеми, від яких потерпає само суспільство: "створює економічні проблеми", "потерпає від політичних змін", "не знає, куди її подіти, ту демократію".

У 2012 р. кількість позитивних відповідей склала лише 6,7%. Переважна частина учасників (62,2 %) дали негативні відповіді; 3,9 % склали амбівалентні відповіді, а нейтральні – 17,8 %.

У 2013 р. позитивні відповіді надали 5,6 % студентів, негативні – 66,6 %, амбівалентні і фіксуючі проблемність суспільства – по 5,6 %, нейтральні – 16,6 %.

У 2014 р.: позитивні відповіді – 30 %, негативні – 60 %, нейтральні – 10,0 %.

Отже, більшість студентів у "мирний" період не бачать у сучасному суспільстві позитивних рис. При цьому ситуація у динаміці не тільки не змінювалася, але і дещо погіршувалася. У кризовий період студентська молодь дещо підвищила свою довіру до суспільства за рахунок зниження амбівалентних і нейтральних оцінок. Разом з тим кількість учасників, що проявляють критичне ставлення, майже не змінилася. Це свідчить про тенденцію поляризації поглядів молоді на суспільство.

Порівняємо ці дані з оцінкою студентами держави, в якій вони живуть. Категоризація відповідей аналогічна попереднім:

1. Позитивні: "знаходиться на початку нового шляху"; "вміло справляється з релігійною, етичною та географічною раз'єднаністю, яка б могла б розколоти суспільство"; "розцвітає"; "вільна та незалежна", "найрідніша", "місце, де хочеться жити".

2. Негативні: "гарна ззовні, гнила зсередини, це країна контрастів"; "не дбає про власний народ"; "жахлива, бо з людьми зовсім ніхто не рахується, ніхто не захищає нас, набиває свої кишені за наш рахунок"; "тричі продана"; "руйнується на очах", повинна більше дбати про доступне житло для людей" "не допомагає своєму народові", "становить справжнє посміховисько на міжнародному рівні", "поліцейська", "деградує".

3. Нейтральні: "молода", "має внести зміни в свій державний апарат", "Україна", "співоча".

4. Амбівалентні: "найкраща, тому в нас стільки бід – завжди хтось хотів відхопити шматок"; "сповнена національними багатствами, що знаходяться в руках нерозумних людей", "має величезний потенціал, але не реалізує, а губить його", "має дуже багато можливостей, однак кожен живе для себе".

5. Проблемне поле самого суспільства: "потребує реформування", "потребує більш освіченого правителя", "має нестабільну економіку".

Оцінка держави також переважно негативна. У 2012 р. так її охарактеризували 51,1 % учасників). Але дещо більше учасників охарактеризували її позитивно (20,0 %), ніж оцінка сучасного суспільства (яка склала лише 6,7 %). 15,6 % надали амбівалентні відповіді, а 11,1 % – нейтральні.

У 2013 р. позитивна оцінка держави знизилася до 16,7 %, негативна оцінка залишилась практично на тому ж рівні – 50,0 %. Амбівалентна і нейтральна оцінки надали 11,2 % учасників, зафіксували увагу на проблемному полі самого суспільства також 11,2 % учасників.

У 2014 р.: позитивну оцінку надали 60,0 % опитаних, негативну – 10,0 %, нейтральну – 15,0 %.

У цілому ставлення студентів до державності України більш сприятливе, ніж оцінка українського суспільства. Але якщо в умовах "мирного" періоду більша частина опитаних висловили недовіру і до суспільства і до держави, яка з часом ще більше загострювалася, то зараз, в період кризи, відбувся різкий перегляд ціннісного ставлення до країни, яка знаходиться в стані оновлення.

Цікаво, чи відбулася трансформація і в оцінках студентами воловних проблем сучасного суспільства.

Головними проблемами сучасного суспільства студенти у 2012-2013 рр. називали: "байдужість, відсут-

ність історичної пам'яті", "безвідповідальність та невпевненість у завтрашньому дні", "втрата життєвих цінностей, неправильне ставлення до грошей", "пасивність та некваліфікованість", "бездіяльність", "безладдя у людських головах", "необізнаність", "соціальна нестабільність, економічна криза та безробіття", "байдужість, жорстокість", "корупція і хамство", "нахабність, відсутність співчуття та обман", "невпевненість у завтрашньому дні", "вседозвольність, що не регулюється суворим державним контролем", "надмірний розвиток технології, дезінформація, екологія, фінансова криза", "зажерливість, марнотратство, жорстокість", "байдужість і відстороненість, невпевненість у майбутньому", "небажання думати про інших".

У 2014 р. рівень категоричності помітно знизився. Найбільш вагомими недоліками названі: "відсутність чіткої цілі", "лінощі і страх", "Інтернет", "байдужість", "егоїзм", "вважати, що десь буде краще, ніж будувати щастя там, де ти живеш". Отже, увага респондентів явно зміщується з глобальної критики до конкретних проблем.

При розрахунку отриманих даних враховувалось, що у відповідях, що надавали студенти у 2012-2013 рр., один респондент надавав, як правило, декілька відповідей. Тому кількість наданих відповідей за кожною категорією ділилась на кількість респондентів, тому загальна кількість відсотків за всіма відповідями перевищувала 100 %. У 2014 р. переважала тенденція надання лише однієї відповіді. Тобто, відбувається звуження критеріїв оцінювання соціальної ситуації в країні.

Розподіл відповідей по категоріях і рр. має такий вигляд:

- втрата моральних цінностей (жорстокість, жадність, недовіра, неввічливість, егоїзм), на такі оцінки сучасного стану суспільства у 2012 р. припадає 47,7 % відповідей, у 2013 р. – 55,5 %, у 2014 р. – 20,0 %.

- політика і її соціальні наслідки (відсутність стабільності, безробіття, екологія, високий рівень смертності, розшарування суспільства) – і у 2012, і у 2013 р. вона однакова – 44,4 %, у 2014 р. склала 10,0 %;

- зниження інтелектуального рівня і активності людей (низький рівень знань, деградація, пасивність, невміння використовувати можливості, лінь, відсутність чіткої мети) – у 2012-2013 рр. також отримала однакове визнання – по 27,7 %, у 2014 р. – 20 %;

- криміналізація суспільства (корупція, шахрайство, вседозвольність) – у 2012 р. – 17,8 %, у 2013 – 5,6%, у 2014 – 20 %;

- знецінення соціальних стимулів (втрата життєвих цілей, безнадійність, відсутність мотивації, небажання брати на себе відповідальність, байдужість – відповідно 57,7 %, 50,0 % та 10,0 %;

- деформації у суспільному середовищі (наркоманія, алкоголізм, тероризм, розпушта, неадекватність молоді) – у 2013-2014 рр. склали відповідно 15,6 % і 11,1 %; у 2014 р. критерії помітно пом'язшили (називались в основному Інтернет, ігроманія), на їх вплив вказали 20,0 % учасників.

Отже, студенти не тільки критично оцінюють стан у суспільстві в цілому, вони чітко виділяють найбільш "больові" точки в його стані, не обходячи різькою критикою і молодь, і студентство. У цілому студенти розподіляють відповідальність за стан між об'єктивним причинам, що обумовлені діяльністю влади і негативними змінами у психології громадян.

Ще одним (хоча і опосередкованим) показником ставлення студентів до ситуації у суспільстві, є відповіді на питання "Люди, які хочуть виїхати в інші країни..."

Була прийнята така диференціація відповідей:

1. Позитивна оцінка – студенти висловлюють розуміння причин, що обумовили це рішення, підтримують

його, вказують на те, що і сами вчинили б таким же чином: "правильно роблять"; "мають право на вибір, якщо так вирішили – значить, так їм краще"; "якщо виїхати з України – то вони розумні", "правильно роблять", "не дивують мене своїм бажанням", "шукають кращої долі; цінують себе", "не можуть знайти частя на Батьківщині", "мають на те важливі причини".

2. Негативна оцінка – студенти засуджують або критикують ("дурні, думають, що на іншому березі трава зеленіша"; "не розуміють, з чим вони там можуть зіткнутися"; "їх ніхто там не чекає").

3. Нейтральна оцінка – студенті проявляють нейтральність: "розуміють, що там їм потрібні знання"; "це вибір кожного, який я не можу засуджувати", "хочуть подорожувати".

4. Амбівалентна оцінка – висловлюють суперечливе ставлення: "з одного боку, зраджують батьківщині, але я б теж так зробила"; "шукають там кращого життя, отже, вони недостатньо сильні, щоб розвинути у своїй країні", "прагнуть знайти кращого, але від себе не втечеш".

Отже, у 2012 р. більше половини (62,2 %) студентів були солідарні з тими, хто їде за кордон, і тільки 17,8 % засуджували їх. 11,1 % в цілому підтримували таке рішення, але висловлювали скептичні припущення, а ще 8,9 % – нейтральні.

У 2013 р. кількість позитивних оцінок ще зросла – 77,7 % учасників категорично заявили, що вони розуміють і підтримують таких людей. Лише 11,1 % висловили свої сумніви щодо доцільності такого рішення та оцінили невисоко таких людей, причому зробили це занадто категорично ("слабкі", "дурні"). Ще по 5,6 % учасників надали амбівалентні та нейтральні відповіді.

У 2014 р. відповіді розводилися таким чином: позитивні – 30,0 %, негативні – 20,0 %, амбівалентні – 20,0 %, нейтральні – 30,0 %.

Отже, у "мирний" період, незважаючи на певні зміни у стані суспільства (зниження оцінки його кримінальності), кількість студентів, що зорієнтовані на виїзд за кордон, збільшувалася. Але в умовах сучасної кризи цей показник значно знизився. Студенти очікують крижких змін у своїй країні, прагнуть взяти участь в її розвитку.

Щодо міжнародних проблем, у 2012 р. 31,1 % студентів відповіли, що хх треба знати, цікавитися ними, вирішувати ("це ті, що стосуються всіх, а не лише окремих одиниць"). Вони вважають, що ці проблеми "вигадані політиками та нав'язані народу (народом) заради власної вигоди"; це "інтриги, ігри серйозних дядьків і тіток, що не поділили цукерку"; "завжди наслідок прагнення влади, політика двох (і більше) людей". 11,1 % вважають, що ці проблеми ніколи не можна вирішити, вони накопичуються з кожним роком ("завжди існуюватимуть; ніколи не будуть вирішені до кінця"; "ніколи не матимуть вирішення"). Ще 20,0 % студентів заявили, що ці проблеми їх взагалі не турбують ("мене не цікавлять, тому що там, де буде Україна. з її владою, там будуть великі проблеми"; "нікого не стосуються зараз"; "для мене не надто важливі").

При опитуванні у 2013 р. лише 11,2 % студентів заявили, що їх не цікавлять міжнародні проблеми ("не завжди турбують мене", "більше надумані, ніж реальні" або "не надто мене стосуються, але я стараюсь слідкувати за ними"). Частка тих, що активно цікавляться питаннями міжнародної політики, склала 27,8 % ("стосуються всіх і кожного"). В той же час, незважаючи на відсутність власного інтересу, 22,2 % студентів підкреслюють важливу роль вирішення міжнародних проблем на міждержавному рівні ("мають важливий вплив на Україну", "вимагають мірного розв'язання", "спричиняють проблеми у суспільстві", "тор-

каються України та процесів вищої освіти в ній", "повинні вирішуватись на рівні уряду"). Разом з тим 22,2 % критично, а 16,7 % іронічно ставляться до міжнародної політики ("часом схожі на казино", "ніщо в порівнянні з проблемами в нашій країні").

У 2014 р. 50,0 % учасників визнали значущість для них міжнародних проблем ("мене зараз хвилюють", "впливають і на нас", "стосуються кожного", "зараз це гостра тема"). Лише 10,0 % вказали, що ці проблеми їх не хвилюють.

У цілому можна зробити такий висновок. Серед студентів, що взяли участь у дослідженні, в умовах "мирного" суспільства досить вагомо проявилась тенденція відстороненості від суспільного життя, обмеженості зони особистісно значущих подій суто локальним середовищем. В умовах кризи ця позиція у значної більшості принципово поміннялася. Студенти стали більш зважено аналізувати відповідні події, визначати їх сутність і причини ("із-за влади"; "війною не закінчуються", "інформаційна війна").

Наступний блок речень стосувався ставлень студентів до вищої освіти і своєї професії. Відповіді щодо вищої освіти ("Вища освіта сьогодні...") диференціювались таким чином:

1. Позитивні: "дуже важлива для кожного"; "є невід'ємною частиною життя кожного"; "використання світових тенденцій розвитку і використання кращого досвіду в галузі підвищення кваліфікації спеціалістів", "доступна кожному", "сприяє поглибленню знань, набутих раніше", "це перепустка у щасливе майбутнє".

2. Негативні: "зовсім не відповідає міжнародним стандартам"; "це корупція, стягування грошей, тотальне хамство з боку педагогів, відсутність культури поведінки"; "в Україні жадлива, наша країна дере все, зо є за кордоном, але все переробляє по-своєму, і виходить ще гірше, у нас немає нічого свого"; "в нашій країні десь на рівні XVIII ст."; "гірша, ніж була раніше", "недостатньо, неясна", "в більшості випадків не дає нічого", "коштує дуже дорого", "просить формальність, галочка", "втратила свою колишню якість", "не гарантує отамання робочого місця за професією", "занадто наукова і обов'язкова", "стає формальністю", "має невисокий рівень навчання".

3. Нейтральні: "потребує змін, бо стосується процесу навчання"; "це навчання, як знаходити і обробляти інформації у подальшому"; "не ознака "надзвичайного розуму", "не гарантує працевлаштування", "не надає людині перспектив після її закінчення "є невимоголивою".

4. Амбівалентні: "доступна не кожному, але необхідна всім"; "потрібна, але практика важливіша"; "не в найкращому стані, але маємо те, що маємо", "вкрай необхідна, навіть якщо і не бажаєш її отримати", "потрібна кожному, але для галочки, для диплому", "дає занадто багато інформації але мало практики".

5. Зовнішні обставини ("недостатньо оцінена роботодавцями").

Розподіл оцінок у 2012 р. мав такий вигляд: позитивні оцінки – 35,6 %, негативні – 44,4 %, нейтральні – 13,3 %, амбівалентні – 6,7 %. У 2013 р. на позитивні відповіді припало лише 16,6 %, тоді як доля негативних оцінок склала 66,7 %. Амбівалентні відповіді надали 5,6 %, нейтральні – 11,2 %.

У 2014 р. позитивні оцінки склали 40,0 %, негативні – 30,0 %, нейтральні – 20,0 %. Ще 10,0 % учасників звертають увагу на зовнішні обставини. Отже, критичність студентів щодо системи вищої освіти в умовах мірного часу помітно зростала; у кризовому є суспільстві вона стає більш ліберальною.

Відносно сучасних освітніх інновацій ("Інновації в освіті...") відповіді диференційовано таким чином:

1. Позитивні: "необхідні, є результатом технічного прогресу"; "здебільшого позитивно впливають на її розвиток"; "зараз в Україні дуже необхідні"; "дуже добрий крок", "сприяють рухові вперед", "зустрічаю з ентузіазмом і цікавістю", "є необхідними", "приносять багато користі", "наразі поліпшують навчальний процес", "прекрасна ідея".

2. Негативні: "існують, але в Україні носять занадто "викривлений" характер"; "в нашій країні ні до чого не приведуть, бо нас не вчать мислити", "це більше показне питання, ніж реальні дії", "не реалізуються", "мають бути продуманими".

3. Нейтральні ("це нововведення у змісті, методах, прийомах, навчальній діяльності"; "дистанційне, інтернет-освіта"; "викладають магістри, модульна система оцінювання, вільний графік відвідування", "відсутність непотрібних предметів, свобода для студентів").

4. Амбівалентні: "ведуть до прогресу у багатьох сферах і регресу морального і духовного"; "мають надзвичайні можливості та цінності, але люди їх не вміють використовувати"; "бувають на краще, а іноді і на гірше, але тим не менш вони надають можливість до саморозвитку", "мають випробуватись, а не раптово вводиться", "необхідні, якщо йдуть на благо студентам".

Позитивно оцінили інновації у 2012 р. 35,6 %, і майже така ж кількість студентів (33,3 %) надали негативну оцінку. 13,3 % склали нейтральні відповіді, і 15,6 % – амбівалентні. Майже таке ж співвідношення зберігається і в 2013 р.: доля студентів, що надали позитивні і негативні відповіді, виявилася однаковою (по 39,9 %), також співпала кількість нейтральних і амбівалентних відповідей (по 11,1 %). У 2014 р. позитивні і негативні оцінки також співпали (по 30,0 %), 10 % склали амбівалентні, і 20,0 % – нейтральні оцінки. Отже, значна частина студентів не визнає доцільності інновацій, критично до них ставиться, незважаючи на стан суспільства.

Важливим є ставлення студентів до майбутньої професії, адже відомо, що під час навчання достатньо частими є випадки втрати професійної спрямованості, розчарування у зробленому професійному виборі. Вааріанти відповідей розподілялись за вище визначеною схемою: 1) ставлення позитивне ("найкраща", "дуже цікава", "професія – це моє майбутнє", "вважається престижною", "відкриває широки можливості", "дуже перспективна", "дуже мені подобається та обіцяє успішну кар'єру"); 2) негативне ("вже мені нецікава", "мають, не буде пов'язана з моєю майбутньою роботою"); 3) амбівалентне ("хороша, але я хочу стати дизайнером"); 4) нейтральне ("вимагає багато працювати над собою", "має бути багатогранною").

У 2012 р. більшість (62,2 %) учасників висловили позитивне ставлення до своєї професії. Разом з тим 13,3 % студентів поставилися до неї негативно, ще 13,3 % – нейтрально, і 11,3 % висловили водночас амбівалентне ставлення, тобто, бачать і позитивні, і негативні риси.

За результатами опитування у 2013 р. 50,0 % студентів підтвердили своє задоволення професійним вибором. Але 22,2 % розчарувались у своїй професії, і ще 5,6 % вказали на її амбівалентний характер. 22,2 % надали нейтральні відповіді.

У 2014 р. кількість задоволених вибором професії склала 60,0 %, лише 10,0 % висловили незадоволення, і 30,0 % проявили нейтральне ставлення.

Отже, кількість студентів, що задоволені своїм професійним вибором, зберігається приблизно на одному рівні. При цьому останнім часом посилюлась тенденція переходу студентів з негативного ставлення до нейтрального.

Важливим для розгляду тих орієнтирів, які визначають активність студентів, є відповіді на питання "Якби мені прийшлося обирати". Оскільки основним змістом

діяльності студентів є оволодіння професією, варто було очікувати, що відповіді студентів зосередяться якраз на повторенні професійного вибору. Передбачалося, що при повному задоволенні професійним вибором як провідною подією у житті студентів більшість з них підтвердять його правильність, висловивши бажання "залишити все так, як є". Але відповідей такого роду у 2012 р. виявилось явно недостатньо – лише 4,4%. В той же час категорично заявили, що не обрали б знов місце навчання (ВНЗ, факультет) та професію, лише 8,9%. 45,6% хотіли б оптимізувати свій вибір (у тому числі звернувшись до порад старших), що свідчить про недостатню задоволеність зробленим вибором. Цікаво, що 17,8% студентів прямо не відповіли на це питання, посилаючись на те, що їм важко робити вибір. У 2013 р. 13,3% вказали, що при виборі між матеріальною і духовною сферою (наприклад, між кар'єрою та родиною) вони б обрали останню. 26,7% вказали на незначні зміни або дії ("я вибрала б хорошу книжку", "шоколад"), що свідчить про прив'язаність переважно до поточних подій життя, небажання здійснити поглиблену рефлексію. 33,3% вказали на вибір між пріоритетними цінностями ("між грошиками і сімейними цінностями, я б обрав друге", "між правдою та брехнею я б обрала правду", "між кар'єрою та сім'єю, я б змінила місце роботи"). На те, що повторили б свій професійний вибір, вказали 5,6%, а на те, що змінили б свою професію – 11,2%. 5,6% заявили, що скористались би порадою батьків (очевидно, в свій час вони не дуже прислуховувались до їх думок). А 16,7% звернули увагу на те, що і новий вибір зробили б самостійно.

У відповідях студентів в 2014 р. майже не представлено проблеми професійного вибору, але чітко визначилися дві тенденції: небажання говорити про свій вибір ("оберу те, що мене приваблює", "оберу щось позитивне"), такі відповіді надали 60,0% учасників, і вибір, пов'язаний з долею країни ("я б обирала те, що буде краще для моєї країни", "я б запросила до влади людину з іншої країни") – 20,0%. Ще 20,0% вказали на своє бажання поїхати в іншу країну ("поїхала б з України на 10-15 років").

У наступному блоці речень з'ясувалось, що ж приваблює, турбує студентів, є для них важливим, складає коло їх інтересів у вільний час. Оскільки розподіл відповідей студентів по деяких позиціях у 2012-2013 рр. був схожий, надамо узагальнені дані, без диференціації за роками.

Доповнюючи речення "Більш за все мене приваблює...", студенти також надали значну кількість різноманітних відповідей: "мати власну думку", "знайти собі поле діяльності", "наявність перспективи", "матеріальна винагорода за роботу", "свобода", "справедливість", "знайти себе, не шкодячи іншим", "творчість".

Найбільшу кількість відповідей отримали такі позиції: "подорожі" (22,2%), "доброта в людських стосунках" (17,8%), "хобі" (6,7%). Цікаво, що позиції "цікава робота", "сім'я", "здоров'я", що надалі зайняли суттєве місце у відповідях студентів, тут представлені одиничними відповідями. Але 8,9% опитаних вказали, що найбільше їх приваблює "безтурботність". Ми вважаємо це ознакою того, що ставлення студентів ще не перейшли у чітку систему життєвих переконань, вони лише формуються і конкретизуються, а відповідні установки ще не пройшли етапу категоризації, коли вони стають базовими регуляторами життєдіяльності.

У 2014 р. 50,0% студентів хвилює можливість самореалізації, освіта за кордоном, можливість допомагати людям. 10,0% вказують на віру в мирні стосунки. Інші

40,0% вказали на локальні потреби (подорожі, спорт, сімейні відносини).

Щодо свого майбутнього, у 2012-2013 рр. найбільшу турботу викликали питання, пов'язані з роботою ("як складеться моя майбутня професія"; "що буде далі з моїм життям"; "майбутня робота") – на це вказали 60,0% опитаних. 17,8% непокоять проблеми, пов'язані з сім'єю (дітьми, батьками), їх добробутом, здоров'ям, життєвими перспективами. 11,1% стурбовані соціально-політичними проблемами ("неповага у суспільстві"; "сучасне екологічне і політичне становище у світі"; "питання двомовності в Україні") Щодо майбутнього, тут виявилась значна розпорошеність показників. Для 26,7% студентів плани на майбутнє пов'язані з професійною діяльністю ("стати досвідченим професіоналом", "працювати за фахом"), при цьому 11,2% прагнуть "працювати і заробляти гроші за кордоном". 16,7% учасників концентрують свої плани на майбутнє з сім'єю, її створенням і розвитком ("створити сім'ю", "мати дітей"), стільки ж – пов'язують свої плани з ситуацією в державі ("бачити реальний розвиток України", "знайти своє місце у цій державі"). Найбільша ж кількість відповідей припала на долю відповідей "розвиток і саморозвиток", "самоотдача", "самореалізація" (66,8%). Є і відповіді, які свідчать, що студенти пов'язують минуле і майбутнє ("не шкодувати за зроблене у минулому", хоча їх доля незначна – 5,6%. У 2014 р. критерії, пов'язані з професією, склали 30,0%, з створенням сім'ї – 10,0%. Ще 20% надали відповіді, що стосуються безпосередніх дрібних проблем, комфорту. 40,0% вказали, що їх турбують загальні соціальні проблеми ("щоб більше поважали літніх людей", "щоб було більше можливостей для молоді", "бачити скою країну сильною", "бачити людей щасливими").

Важливими для студентів (речення "Для мене важливо..." у 2013-2014 рр. були: взаємини у сім'ї ("щоб моя сім'я була щаслива і здорова"; "знати, що з моєю родиною все добре"; "щоб мої найближчі люди завжди були поряд і були здорові") – 33,3%; особистісна самореалізація ("знати, що я щось значу, буду значити! буду успішним!"; "не зраджувати своїм принципам, не соромитись за себе"; "бути людиною"; "відчувати внутрішню гармонію"; "не опускати планку, яку я поставила перед собою") – 22,2%; міжособистісні стосунки ("мати гарні стосунки з людьми"; "щоб в мене вірили"; "не приносити людям болю"; "розуміти людей, з якими я спілкуюсь") – 15,6%; робота ("займатись улюбленою справою"; "знайти круту роботу"; "не сидіти на місці і займатись чимось") – 17,8%; якість життя ("гармонія, стабільність"; "добре виглядати"; "щоб усім усього вистачало") – 8,9%.

У 2014 р. це переважно потреба у захищеності і стабільності на всіх рівнях – державному, сімейному, пов'язаному з роботою (80,0%), навчання і отримання нового досвіду (80,0%).

Улюбленими формами проведення вільного часу (речення "У вільний час я надаю перевагу...") є: зустрічі і спілкування з друзями – 33,3%; захоплення різного роду (бальні танці, вишивання, музика, перегляд фільмів) – 26,7%; спілкування з рідними – 20,0%; читання книг – 15,6%. Серед одиничних відповідей – особистісне удосконалення, сон, Інтернет, роздуми. Тобто, переважають пасивні форми відпочинку – адже, тільки 8,9% студентів вказали, що їх приваблюють спорт, подорожі, прогулянки і плавання.

Закеруючи речення "Мені неприємно...", студенти навели значну кількість різноманітних відповідей ("коли мене не слухають"; "коли на мене тиснуть", "коли порушують зону мого комфорту"; "зливатися з масою"; "бачити, як страждають інші"; "коли обставини не залежать

від мене"; "коли мене вважають глупою, ображають"). Незважаючи на відмінності у формулюваннях, в цілому вони відображають прагнення особистості зберегти свій комфорт, самоповагу, самоствердитись. Найбільш солідарні студенти у неприйнятті нещирості (на це вказали 35,6 %), несправедливості (15,6 %).

Викликає у студентів неприязнь обман, несправедливість, байдужість, невдячність, вади спілкування, тобто ті якості, що порушують безпосередні ситуації спілкування. Лише у 11,2 % учасників спостерігається вихід за межі безпосередніх контактів ("більшість представників сучасної держави – нуки", "що в нашому суспільстві цінуються не знання і досвід, а зв'язки").

Справами, яким студенти у 2013 р. надавали перевагу у вільний час, були: спілкування з друзями та активний відпочинок (по 26,7 % відповідей), по 13,3 % прийшлося на читання і професійне удосконалення, по 6,7 % – на обслуговуючу працю і мистецтво. У порівнянні з даними аналогічного опитування у попередньому р., помітно зросла частина активного відпочинку, перебування на природі (яка раніше складала 11,2 %). У 2014 р. з'явилися такі види занять, як самоаналіз і самовдосконалення (20,0 %). Продуктивній праці ("створенню чогось цікавого", "світу фантазій") надають перевагу 30,0 % учасників. 20,0 % є прихильниками активного відпочинку. Ще 10,0 % свій вільний час присвячують сім'ї.

Відповідаючи на питання "Мій ідеал...", 37,8 % студентів у 2012 р. вказали, що його не мають. Для 28,9 % в якості ідеалу виступають члени сім'ї, перш за все батьки. Серед інших відповідей – 8,9 % вказали, що їх ідеал – вольова особистість, а 6,7 % – успішна людина.

У 2013 р. 30,0 % студентів вказали на наявність у них ідеалу. Найчастіше в якості ідеалу вказуються батьки, стосунки між ними, але були відповіді типу "Мерілін Монро", або неконкретні описи привабливих рис чи дій ("це постійно зайнятий інтелектуал на роботі", "успішна, самодостатня, добра, щедра, усміхнена людина", "створити міцну родину", "я сама ним стану"). 13,3 % студентів відповіли, що ще не визначилися, хоча і не заперечують необхідності конкретизувати свої життєві орієнтири.

У 2014 р. 40,0 % опитаних вказали, що не вірять у ідеал, вважають, що такого немає, ще 20,0 % вважають, що це сама людина, яка досягає своєї цілі ("це я у майбутньому"). Зменшилася роль батьків як взірців ідеалу (10,0 %), але почидлилась роль релігії і священослужбовців як новітніх ідеальних якостей (10,0 %).

Ці дані свідчать про втрату суспільством впливу на молодь через девальвацію соціальних еталонів. Нестійкою виявилась тенденція збільшення ролі сім'ї в якості транслятора соціальних цінностей. У цілому отримані результати свідчать про збіднення системи духовних регуляторів молоді, що ілюструють наступні типові визначення студентів: "Незалежна, гарна жінка, що робить мільйони на своєму мистецтві, виховує свідомих, розумних дітей, яку обожає її чоловік і про яку таємно мріють прихильники. Вона вільна, бо має все!"; "Бути чудовою матір'ю, дружиною та жінкою, Але не втрачати своєї індивідуальності та незалежності при цьому, а також мати високооплачувану роботу"; "людина, яка займається улюбленою справою і може сама себе розважити"; "коли ти всіх розумієш і тебе також, ті добре заробляєш, всі живи"; "вольова особистість, що сприймає труднощі, як сходи до шляху до самовдосконалення".

Різноманітними виявились відповіді студентів на питання щодо успіху у житті. У 2012 р. 28,0 % студентів вказали, що це пов'язане з професійною діяльністю ("хороша робота", "стабільне робоче місце"), 24,0 % з сім'єю ("щаслива сім'я"). багато хто вказав на бажаність

поєднання цих двох важливих сфер життя ("сім'я та робота, що приносить задоволення", "це гармонічне поєднання кар'єри та сім'ї"). Для 12,0 % успіх у житті – це саморозвиток, самореалізація. Ще 12,0 % опитаних розуміли під успіхом в житті повагу оточуючих ("щасливі, усміхнені, щирі обличчя навколо"). 16,0 % учасників не змогли конкретно висловити своє уявлення про життєвий успіх (відповіді типу "те, що робить вас щасливим", "коли ти задоволений сьогоднішнім", "досягнені цілі і не ображені люди").

У 2013 р. 28,9 % студентів вказали, що успіх у житті – це досягнення мети. Для 26,7 % успіх – це щаслива сім'я. Стільки ж опитаних пов'язали успіх з роботою. 20,0 % вважають, що успіх – це особистісна самореалізація, саморозвиток. 11,1 % вказали, що успіх – це наявність вірних друзів. Для 8,9 % успіх зводиться до високої зарплати.

У 2014 р. 30,0 % учасників вказали, що під успіхом в житті розуміють самореалізацію, шлях до перемоги, впевненість у майбутньому. Ще для 40,0 % студентів це міцний шлюб, діти, сім'я, можливість їх забезпечити. По 10,0 % пов'язують поняття успіху з поняттями кар'єри і відповідності соціальним нормам, а також переваги духовних цінностей над матеріальними.

Ці дані свідчать як про деяку невизначеність життєвих перспектив, так і про певне зниження рівня життєвих домагань. Разом з тим дещо зросло усвідомлення необхідності саморозвитку. В якості фактора, що детермінує активність студентів, все більше виступає сім'я – батьківська або майбутня.

Як же впливає ситуація в країні на оцінку студентами власного життя?

Відповідаючи на питання "Я вважаю, що моє життя...", студенти у 2012 р. надали такі варіанти: вважають, що все добре вже зараз – 35,6 % ("дуже і дуже добре! Хіба може бути по іншому, коли тобі 21 рік!!!"; "є кращім, ніж сотні, а може, мільйони інших життів, тому стараюсь не скаржитись"; вважають, що добре буде у майбутньому – 13,3 % ("з кожним роком набирає обертів і попереду щасливе майбутнє"; скоро покращиться"). Оцінюють ситуацію свого життя як добру, але в той же час визнають наявність деяких негараздів – 8,9 % ("прекрасно протікає, та подекуди трапляється негаразди"; "щасливе, але могло б бути і краще"; "цікаве, але складне. Або цікаве, тому що складне"), і стільки ж опитаних вважають своє життя не таким, як вони хочуть ("це одне випробовування"; "йде поки що не туди, куди треба". 6,4 % вказали, що їх життя залежить від інших ("це не зовсім сформоване і воно багато в чому залежить від батьків"; "є яскравим, цікавим завдяки Богові"), 8,9 % – що від них самих ("у моїх руках"; "дає мені випробовування, щоб я була такою, як мрію", а 6,3 % впевнені, що життя лише починається. Отже, в цілому лише половина студентів вважають ситуацію свого життя повністю сприятливою, разом з тим кількість незадоволених достатньо низька.

У 2013 р., відповідаючи на це питання, більше половини учасників (55,6 %) оцінили його як "щасливе", "повне яскравих моментів", "сповнене найкращих емоцій", "складається якнайкраще", "вже на даному етапі прожито не марно". Лише 11,2 % опитаних оцінили його негативно ("це життя, в якому не вистачає смислу", "не відповідає моїм бажанням"). 5,6 % надали амбівалентні відповіді ("неоднозначне", "залежить від обставин, незалежних від мене"). 16,7 % надали нейтральні відповіді ("на даному етапі стає дорослішим", "залежить лише від мене").

У 2014 р. більшість учасників 90,0 % позитивно оцінили своє життя ("цікаве", "таке як має бути", "творче", "сповнене несподіванок"). Отже, спостерігається цікава тенденція: незважаючи на критичне ставлення студен-

тів до держави, суспільства, виділення численних негативних аспектів сучасного буття, вони вважають своє життя як позитивне, не втрачають оптимізму. Більш того, збільшення критичності до зовнішніх обставин сцупроводжується збільшенням позитивної оцінки поточного періоду життя.

У цілому проведене опитування довело, що студенти чітко усвідомлюють, що живуть у дуже складний час, вони гостро переживають недоліки сучасного стану суспільства. Значна частина сучасної молоді не очікує від держави ніякої підтримки, розраховує лише на себе. Помітно згорнулася сфера актуальних для молоді подій, в той же час їх вкрай хвилює майбутнє – власне і родини. Намагаючись вирішити актуальні питання, майбутні фахівці вважають за необхідне шукати долі в інших країнах. Практично зведений нанівець такий важливий соціальний фактор розвитку особистості, як наявність ідеалу. Водночас помітно зростає вплив сім'ї як фактора регуляції соціалізації і особистісного розвитку молоді.

Серед позитивних тенденцій слід відмітити небайдужість студентської молоді до проблем держави, суспільства, зростання інтернальності у всіх сферах життя, збереження оптимізму всупереч хвилюванням про невизначеність власного життя і життя держави в цілому, прагнення зберегти зв'язок з Україною, її культурою, історією, незважаючи на життєві обставини. А це, в свою чергу, дозволяє сподіватись, що при подоланні Україною політичної і економічної кризи можна сподіватись на встановлення партнерських відносин між державою і її молоддю.

Отже, в умовах трансформації суспільства важливим завданням є відслідковування змін, що відбуваються у оцінках молоддю тих процесів, що відбуваються (діалог між суспільством і новим поколінням), і спрямовання зусиль на послаблення конфлікту між сучасною молоддю і суспільством, підтримка молоді в її бажанні змінити ситуацію на найкраще, надання особливої уваги збереженню базових соціальних цінностей, адже саме від цього буде залежати майбутнє нашої держави.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Категория субъекта в современной психологии / К. А. Абульханова-Славская // Сучасна психологія в ціннісному вимірі: Матеріали Третіх Костюківських читань (20-22 грудня 1994 р.). – В 2-х т. – Т. 1. – К., 1994. – С. 4-10.
2. Алексеева В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В. Г. Алексеева // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5. – С. 63-70.
3. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / І. Д. Бех // Цінності освіти і виховання / За ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 8-12.
4. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 130-137.
5. Бобнева М. И. Социальные нормы и регуляция поведения / М. И. Бобнева. – М.: Наука, 1978. – 309 с.
6. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості / Т. В. Бутківська // Цінності освіти і виховання / За ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. –27-31.
7. Гребеньков Г. В. Ценность как элемент психологической структуры личности / Г. В. Гребеньков, А. К. Поправко // Сучасна психологія в ціннісному вимірі: Матеріали 3-х Костюківських читань (20-22 грудня 1994 р.). – В 2-х т. – Т. 1. – К., 1994. – С. 163-164.
8. Зинченко В. П. О целях и ценностях образования / В. П. Зинченко // Педагогіка. – 1997. – № 5. – С. 3-17.
9. Іванцев Н. І. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської молоді протягом професійної підготовки: Автореф. канд. ... психол. наук: 19.00.07. Ін-т психол. ім. Костюка АПН України. – К., 1999. – 17 с.
10. Истошин И. Ю. Ценностные ориентации в личностной системе регуляции поведения / И. Ю. Истошин // Психологические механизмы регуляции социального поведения / Отв. ред. М. И. Бобнева, Е. В. Шорохова. – М.: Наука, 1979. – С. 252-267.
11. Костів В. І. Моральні цінності як компонент системи внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції поведінки особи / В. І. Костів // Цінності освіти і виховання / За ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 55-58.
12. Леонтьев Д. А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности / Д. А. Леонтьев // Вестник Моск. ун-та. Сер. 14. – Психология. – 1996. – № 4. – С. 35-44.
13. Максимчук Н. П. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / НПУ ім. Н. П. Драгоманова. – К., 2000. – 20 с.
14. Научитель О. Д. Ціннісні орієнтації студентів: психологічні фактори формування, розвитку, трансформації: Автореф. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Ін-т психол. ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 1999. – 17 с.
15. Тюріна В. О. Система цінностей як регулятор поведінки особистості / В. О. Тюріна // Цінності освіти і виховання / За ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 76.

Надійшла до редколегії 25.10.14

В. Семиченко, д-р психол. наук, проф.
Університет сучасних знань, Київ
А. Чумак, студ.
Університет сучасних знань, Київ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ОБЩЕСТВЕННОГО КРИЗИСА

В статті розглядаються тенденції розвитку ціннісних орієнтацій студентів в умовах активних соціально-політичних змін. На основі методу незакінчених пропозицій з послуючим контент-аналізом виявляються відношення студентів до актуальних складових їхньої життєдіяльності. Сравниваються відповіді, які давали студенти в умовах мирного стану суспільства (2012, 2013 рр.) і в умовах кризи (2014 рр.).

Ключевые слова: студенческая молодежь, ценностные ориентации, кризисное состояние общества, отношение молодежи к обществу, государству, высшему образованию, образовательным инновациям, профессии, наличие жизненных идеалов.

V. Semychenko, Dr. of Psychology, Prof.
University of current knowledge, Kyiv
A. Chumak, student
University of current knowledge, Kyiv

TRANSFORMATION OF VALUABLE ORIENTATIONS OF STUDENTS IN A SOCIAL CRISIS

The article points out the tendencies of development of system of values of the students in the conditions of active socio-political changes. Students' attitudes to actual components of their life are revealed on the basis of incomplete sentences method, followed by content analysis. The answers given by students in the conditions of a peace condition of society (2012, 2013) and in the conditions of crisis (2014) are compared.

Key words: student's youth, system of values, crisis state of society, youth's attitude to society, state, higher education, educational innovations, professions, availability of life ideals.